

Inskrift:

purstain + raisti + stain + pina + aftir + halftan × kup halbi + ant × hans
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50

Þorstæinn raisti stæin þenna æftir Halvdan. Guð hialpi and hans.

»Torsten reste denna sten efter Halvdan. Gud hjälpe hans ande.»

Till läsningen: Inskriften börjar och slutar utan sk. I 1 **p** träffar bst nedtill ramlinjen. 4 **s** har, i likhet med inskriftens andra **s**-runor, en karakteristisk form med kort mellanled. 5 **t** är upptill lätt skadat genom en spricka i stenen. 6 **a** har bst endast till vänster om hst. (Samma form ha 10 **a**, 23 **a**, 24 **a**, 30 **a**, 34 **a**, 40 **a** och 44 **a** d.v.s. samtliga **a**-runor med undantag för 17 **a** och 48 **a**, där bistavarna dock äro mycket korta på huvudstavarnas högra sida.) 8 **n** har, i likhet med inskriftens övriga **n**-runor, bst endast till höger om hst. I 20 **p** finnes en flagring. 21 **i** är på mitten skadat genom en spricka. Avståndet mellan 32 **f** och 33 **t** är större än normalt, utan tvivel därför att ristaren har velat undvika en avsats i ristningsytan. 36 **k** är ej stunget. Sk saknas efter 38 **p**. — Cohlf (F a 6): **purstain × raisti × stain × pina × aftir × halfatan × kup halbu × ant × ans**. Rhezelius (F a 6): **purstain + raisti + stain + pina + aftir + halftan × kup + hialbu + ant + hans**. Hadorph och Helgonius: **uurstaþn + raisti + stain + pina + aftir + halftan × kup halri + ant × hins**. Celsius har icke undersökt stenen; hans uppgifter sakna alltså självständigt värde. Dybeck (D 1: 283): **purstain × raisti × stain × pina × aftir × halftan × kup halri × ant × hans**.

De båda i inskriften förekommande mansnamnen tillhöra runinskrifternas allra vanligaste. Om *Halvdan* se U 114 och E. Wessén, *De nordiska folkstammarna i Beowulf* (1927), s. 46.

U 1157 torde, som redan Brate har antagit, vara utförd av ristaren Erik.

1158. Stora Salfors, Simtuna sn.

Pl. 134.

Litteratur: B 654, L 786, D 1:287. J. Bureus, F a 6 s. 222 n:r 274 (Rhezelius), F a 5 n:r 308, F a 1 s. 70, F f 6 n:r 125; J. Rhezelius, F l 2 n:r 49; Ransakningarna 1667–84; J. Peringskiöld, Monumenta 4, bl. 178; P. Elvius, De Fierdhundria (auctor J. Arenius), Upsaliæ 1717 (feltryck 1617), s. 110, 111; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 376, 471; O. Grau, Beskrifning Öfwer Wästmanland (1754), s. 614 f. [omtrycket 1904, s. 480]; W. Tham, Beskrifning öfver Sveriges rike 1:2 (1849), s. 86; A. E. Björkman, De paroecia Fjerdhundria Simtuna (1851, diss. Ups. præs. J. H. Schröder), s. 3 f.; O. F. Kugelberg, Några ord till upplysning om bladet »Enköping» (1863), s. 38; UFT h. 3 (1873), s. 67; Vestmanlands läns kalender 1881, s. 397; Lars Ersson i Klasbo, Fornminnen inom Wästmanland (ATA); E. Lundebloom, Skrivelse till Vitterhetsakademien den 30/5 1884; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 50; K. A. Karlinder, Stora Salfors (anteckning 1925 i ATA); S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering i Uppland 1943 (ATA); B. Bergman, Uppländsk run- och bildstensristning (1948), s. 110 f.

Äldre avbildningar: J. Rhezelius, teckning (F l 2); J. Bureus, kopparstick (F f 6); J. Hadorph och P. Helgonius, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta, B 654 och i Grau a. a.); Dybeck, D 1:287.

Runstenen står på en liten kulle i trädgården, 30 m. Ö om den stengärdesgård, som åt V begränsar trädgården. Stenens ursprungliga plats vid vägen N om Salfors är utmärkt på Geologiska kartbladet »Enköping». — Rhezelius (i F a 6): »Simtuna Sochn. Widh Salfors i et thä». F a 5: »Salfors»; F f 6: »Salfors». Ransakningarna 1667–84: »En Runsten i Salfors gatan.» (Om den handling i vilken uppgiften lämnas se U 1153.) Träsnittet i Peringskiölds Monumenta har påskriften »Simtuna Salefors» (B 654: »Salefors»; L 786: »Salefors»). O. Celsius: »Salfors. Simtuna Sn. sönderslagen och oriktigt ritad af Verel». Grau: »wid Salfors-byn». Beskrivningen till Geologiska kartbladet »Enköping»: »vid vägen norr om Salfors, en stor och vacker [runsten]». Dybeck (i Sveriges runurkunder): »Stenen, till ristningen mycket angripen, ligger i skogsbacken öster ut från gården». UFT (1876): »Vid vägen n. om Salefors. Stenen är stor och vacker.»

Tyvärr fick U 1158 icke kvarbliva på sin ursprungliga plats utan flyttades till trädgården på Salfors. Markägaren, skolläraren Erik Lundebloom, anhöll hos Vitterhetsakademien den 30/5 1884 om tillstånd till

flyttningen; hans skrivelse lyder: »Som den runsten, som befinner sig å min egendom i Salfors, Simtuna socken ..., allt sedan mitt tillträde till egendomen och, efter alla tecken att tyda, en ganska lång tid dessförinnan legat kullfallen och nedsjunken i jorden i en skogskant ej långt ifrån gården och detta ofördelaktiga, nästan horisontela lege ovilkorligen måste påskynda stenens förvittring, utsatt som den är för regndropp från de öfverhängande träden, så anhålles härmed vördsamt, att jag måtte få rättighet att förflytta och uppsätta denna sten vid min ofvannämnde gård i Salfors invid landsvägen i en liten backe, som jag ämnar planera för att der sedan göra planteringar. Jag vore mycket tacksam om jag i och för stenens uppsättning kunde få påräkna någon liten kostnadsersättning.» Lundeblom flyttade tydligen sedan runstenen på egen hand till dess nuvarande plats.

En tradition om ett tidigare försök att flytta U 1158 från den ursprungliga platsen har funnits — och fanns ännu vid mitt besök år 1943 — på orten. På ett löst blad ur Dybecks samling, inlöst år 1878 av Vitterhetsakademien, har denna tradition nedtecknats efter »Herr Frödens berättelse om Salfors stenen». Berättelsen lyder: »I början af 1700 talet var det en brukspatron egare af Salfors vid namn Hirssman som körde hem stenen till Salfors för att begagna den till diskhåll men med största möda kunde den hemföras med alla gårdens drag kreatur men hemkommen så satt det en qvinsperson som satt och hade ett ömkeligt lete hela nätterna så att de måste besluta att bortföra den på sitt ställe hvilket gick så lätt att en häst drog den mycket lätt.»

K. A. Karlinder antecknar år 1925, att stenen står »rest i trädgården, väl vårdad. Runorna och ristningen imålade med någon vit färg.» I samband med runinskriftsinventeringen år 1943 avlägsnades den felaktiga imålningen.

Grå gnejsgranit. Höjd 1,83 m., bredd (vid basen) 1,10 m. Ristningsytan är skrovlig och vittrad, varigenom ristningen flerstädes har blivit svår att följa. Linjerna ha genom vittringen ofta oskarpa kanter. Stenens topp är avslagen, varigenom några runor och ornament ha förlorats.

Inskrift:

: kuisþen : yg : estr : yg : uin . . . : yk : aki : litu : risa : stn : fryke : faþur se : lfsten : iuk : runi : þsa :

5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60

Gudstæinn(?) ok Æistr ok ... ok Aki letu reisa stæin [æftir] Frøygæir, faður sinn. Lifstæinn högg runar þessa.

»Gudsten(?) och Est och ... och Åke läto resa stenen efter Fröger, sin fader. Livsten högg dessa runor.»

Till läsningen: Inskriften börjar och slutar med sk, som i denna inskrift består av två punkter (:). I k är ej stunget, ej heller 2 u. 3 i förefaller att vara fullt säkert. (Vid toppen finnas visserligen flagringar, men någon bst kan där knappast ha gått spårlöst förlorad; ej þ.) Överhuvudtaget är runföljden 1–10 jämförelsevis tydlig. 10 e är tydligt stunget. 11 s är skadat genom en kraftig urgröpning i ytan; övre delen av runan kan ej numera spåras. 16 u har mellan hst och bst en flagring; eftersom inskriftens övriga stungna runor ha djupa, rundade prickar, kan man, trots flagringen, fastställa, att 16 u icke har varit stunget. Efter 16 u finnas i denna slinga inga spår av runor eller sk. Däremot fortsätter i stenens vänstra kant ett runband uppåt stenen. I detta band ha två runor, 17 i och 18 n, bevarats. Efter 18 n är stenens topp avslagen, varigenom också största delen av ett på toppen placerat djur har förlorats. Efter 18 n fortsätter inskriften i den högra slingan med ett sk. 19 y är djupt och tydligt stunget. 20 k är ej stunget, ej heller 22 k. Efter 24 l går djurets nosspets ut i runbandet; ornamentsdetaljen har vid första ögonkastet en förvillande likhet med en u-run. 25 i är ej stunget. Av 29 i, som står i kanten av en »hylla» i ristningsytan, finnas endast svaga och osäkra spår. 37 y är tydligt stunget. 38 k ej stunget. 39 e är stunget med en mycket kraftigt huggen, rundad prick; runan måste uppfattas som e. Sk efter 39 e är tydligt. 40 f har förlorat huvudstavens nedre del genom en flagring. I 43 u finnes nedtill en kraftig, naturlig fördjupning. Sk saknas efter 44 r. I 46 e är pricken djup och tydlig; runan är säker. Runföljden 47–52 lfsten är fullt klar. Ingen runa finnes mellan 47 l och 48 f; däremot korsar en slinga här runbandet, vilket möjligen är anledningen till att ristaren har utelämnat i-runan. 50 t står uppochned. 51 e är stunget med en oval prick. I 52 n sitter bst något högt. 54 u är ej stunget, ej heller 55 k.

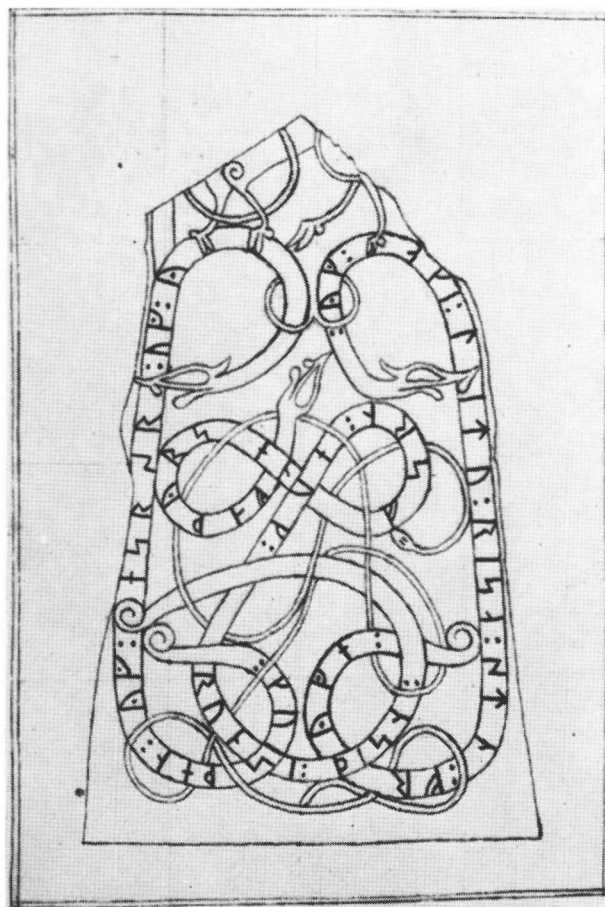

Fig. 517. U 1158. Stora Salfors, Simtuna sn. Efter teckning av Rhezelius i Fl 2.

59 i är säkert. I 62 a är bst riktad nedåt, men runan skall uppfattas som a, emedan bst endast finnes till vänster om hst. — Rhezelius (F a 6): : kuispen : yg : esrsr : ug : yin : yg : aki : litu : risa : stn : fryge : fapyr sen ufsrn : euk : runi : psa :. Hadorph och Helgonius: kuispen : uk : kiasr : uk : uin yk : aki : litu : risa : stn frykn : fapur sn : iifstl iuk : runi : psa :. Dybeck: kuispen : uk : eastr : uk : uin ... uk : aki : litu : risa : stn fr yke : fapur sn : prfstr : iuk : runi : psa :.

Inskriften tolkas av Bureus (i F a 5) på följande sätt: »QuiStenus et Heursus et ... et Acso fecerunt erigi saxum Fryggoni patri suo ... et Runas has». I *De Fierdhundria* (1717) finnes följande »läsning» och tolkning: »Kwisten, Eurfr uk Un uk Aki litu risa stin Frugge fatur sin, auk hugg runar diss. *Quistenus & Eurfus & Un & Acho fecerunt erigi saxum Fruggoni patri suo & runas hasce sculpi.*» — Grau tolkar (efter Hadorphs läsning) inskriften sålunda: »Kwisten, Giastr, U och Aki läto resa sten efter sin Fader Ygn. Ifastr uthögg dessa runor». A. E. Björkman: »Kvispen, Giastr, Vin et Aki suo patri Ukn hunc cippum statuendum curabant. Porfastr has runas saxo insculpsit.» *UFT* (C. Säve): »Qvisthan och Gäst och Vin ... och Åke läto resa sten efter(?) Ugn(?), sin fader; Thorfast högg dessa runor». Brate: »Kolsven(?) och Kättilfast(?) och Vinjut(?) — och Åke läto resa stenen (efter) Frökn sin fader. Torfast högg runorna.»

U 1158 har i hög grad skadats genom vittring; dessutom har en del av inskriften förlorats genom att stenens topp har slagits av. De inbördes avvikande äldre läsningarna visa, att inskriften redan på 1600-talet har varit svårläst. Därtill kommer, att ristarens ortografi tydligen på flera punkter är originell. Vid

Fig. 518. U 1158. Stora Salfors, Simtuna sn.
Efter kopparstick av Bureus.

Fig. 519. U 1158. Stora Salfors, Simtuna sn.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 654).

tolkningen är det därför av vikt att först fastställa, vem som har ristat inskriften; kännedom om ristarens skrivvanor kan kasta ljus över dunkla punkter i den svårlästa inskriften.

E. Brate skriver i *Svenska runristare* (1925): »Ristarnamnet Torfast finnes i Uppland på tre ristningar, ganska vitt skilda till rummet, nämligen: 1. Hanunda, Hökhuvuds sn [= U 599] ... 2. Grynsta backe, Tibble sn [= U 629] ... 3. Salefors, Simtuna sn [= U 1158]». Brate återger (efter B 654 och L 786) ristarens namn som **piifstl**, vilket han sålunda anser skall uppfattas som **porfastr**, trots att påfallande olikheter finnas mellan de två andra till rummet vitt skilda ristningarna och Salfors-stenen. (B. Bergman följer helt Brate; han anser, att ristningen »torde kunna hänföras till Torfast», och att U 1158 »ger ytterligare ett stöd åt Torfasts intima kontakt med Asmund Karesons konstnärliga stil.») Den läsning, som man har utgått ifrån, är emellertid utan tvivel oriktig. Runföljden skall läsas **lfsten**, vilket givetvis återger mansnamnet **Lifstæinn**. Att detta åsyftar den i dessa trakter verksamme ristaren, är höjt över varje tvivel; U 1158 ger oss sålunda ännu ett exempel på en av Livsten signerad ristning i Simtuna härad. Även den osignerade U 1160, som har stått endast ett par km från U 1158, är säkerligen ristad av Livsten.

Många för Livsten karakteristiska drag kunna i U 1158 iakttagas i ornamentik, runformer och skrivningar. Tyvärr har största delen av det ornamentala djur, som Livsten så ofta insätter »på korsets plats», gått förlorat, då översta stycket av stenen slogs av.

Runföljden 1-7 **kuispen** innehåller givetvis ett personnamn, snarast ett mansnamn, men det är svårt att avgöra, vilket namn som åsyftas. Troligen har ristaren sökt återge det sällsynta **Gudstæinn** (fornsv. *Gusten*). Att namnets senare led bör uppfattas som **-stæinn** framgår av en jämförelse med följande skrivningar på den närbelägna U 1161: **spten stæin** (ack.), **frespen** *Frøystæinn*, **lifspen[s]** *Lifstæins*; där tecknas *t*-ljudet sålunda med **p** eller **pt**. Runföljden **kuispen** torde ge ett exempel på otillfredsställande ljudanalys

hos Livsten. Skrivningen belyser i någon mån hans uttal och är därför ganska intressant. — Mansnamnet *Æistr* förekommer flerstädes i uppländska inskrifter: U 70, 181, 458, 459, 461, 670, 766, 780, 855, 1050, 1060, 1158. Anmärkningsvärt är, att samtliga säkra runinskriftsbelägg härröra från Uppland. *Æistr* torde vara identiskt med folknamnet och har i så fall ursprungligen varit ett tillnamn. Jfr *Æistfari*, *Æistulfr*. — Om namnet *Aki* se U 1016. — Med hänsyn till Livstens ristarvanor torde det icke vara för djärvt att tolka runföljden 35–39 **fryke** som mansnamnet *Froygæirr*. Slutljudande *r* utelämnas nämligen ofta i hans ristningar. Om detta namn, som är belagt ett tio-tal gånger i mellansvenska runinskrifter, se U 518 (s. 377 f.).

Runföljden 16–18 **uin** är uppdelad på två olika slingor; 16 **u** står överst i den vänstra runslingan, medan 17 **i** och 18 **n** stå i ett eget runband upptill i ristningsytans vänstra kant. Efter 18 **n** är stenen avslagen, och det är ej möjligt att avgöra, hur många runor som här ha gått förlorade. Att 16 **u** utgör början av ett mansnamn torde kunna betraktas som säkert, men det är egendomligt, att ristaren har hejdat sig efter 16 **u** och icke fortsatt längre inom samma slinga, där ytterligare utrymme stod till buds. Tänkbart är visserligen, att Livsten har ansett utrymmet otillräckligt för hela namnet, och att han därför har föredragit att fortsätta i ett särskilt band, placerat nära 16 **u**. Det bör dock framhållas, att det icke utan vidare är klart, att 17 **i** och 18 **n** verkligen utgöra namnets fortsättning. De två runorna kunna i stället ha inlett en ny sats, vilkens fortsättning i så fall har stått på stenens förlorade toppstycke. Om man vågar räkna med att **uin** utgör början av ett mansnamn, kan detta ha varit *Viniutr*, känt från ett par runinskrifter. Om detta namn se U 575. — Om namnet *Lifsteinn* se U 173.

1159. Skensta, Marstallen, Simtuna sn.

Pl. 135.

Litteratur: D 1:289. UFT h. 5 (1876), s. 124; R. Dybeck, Reseberättelse för år 1876 (tryckt i Runa fol. 1876), s. 37; O. v. Friesen, Upplands runstenar (1913), s. 68; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 103; O. A. Öberg, Anteckning 1939 (ATA); S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering i Uppland 1943 (ATA); B. Bergman, Uppländsk run- och bildstensristning (1948), s. 192, 231.

Äldre avbildningar: Dybeck, D 1:289.

Det stora runristade blocket ligger i en beteshage, den s.k. Marstallsbacken, omkring 750 m. SV om Grinda, 350 m. N om Nybylund, 25 m. VSV om ägovägen till Nybylund; denna väg utgör gräns mellan Simtuna och Torstuna. I redogörelsen för sin »antiquariska verksamhet under sommaren 1876», som trycktes i *Runa* (fol.), lämnar Dybeck följande utförliga redogörelse för hur U 1159 upptäcktes: »Omkring åtta dagars uppehåll gjordes i Simtunas socken, der jag långt förut var hemmastadd, och hvars talrika ... fornlemningar nu återsågos, dels mer eller mindre skadade och dels i gammalt skick. Tre väldige bautustenar af olika höjd och mycket spridde, sågos nu för första gången bland en myckenhet för det mesta skadade stensättningar och låga kullar på en vid och skogig höjd, kallad *Skämstalund* ... Den bebygda härliga höjden har högt upp en rikt flödande källa med det klaraste och friskaste vatten, en sällsynthet här. Vesterut härifrån är den stora *Marstallen*, en jämn och till någon del sank mark nu fördelad i lotter på många byar. Min gode och vettgirige värd under vistelsen i Fröshults socken, hemmansegaren Jan Petter Johansson, hade en dag för länge sedan sett en bisvärm gifva sig af från hans gård Brunnby och genast skyndat efter svärmen öster ut öfver Örsundsån och en stor del af Marstallen. Omsider måste han för trötthets skull några ögonblick luta sig mot en stor jordfast sten och såg då att denne hade runor. Jan Petter följde mig en half mil till den steniga förhöjning i Marstallen, der runstenen är och vi sågo snart en stor i jorden sjunken vräksten, till skapnaden aflång. Södra sidan, som är jämn och slät, innehåller den präktiga ristningen, hvilken dock nedtill är skadad af der uppgjord eld. Nyligen har man (Julius Erssons sterbhusdelegare) ock åverkat stensens norra långsida genom der gjorda sprängningar. Jag tog under tre besök på stället ett noggrant aftryck af honom och beklagar att för tillgångarnes knapphet detta icke denna gång allmängöres. Stenen saknas hos Klingspor och äldre forskare. Invid honom är en fyrsidig stensättning, 14 fot lång och 8 fot bred, samt en 3 fot lång, nu liggande sten, utom flere mer eller mindre skadade stensättningar och kullar.» — I *Sveriges run-*